

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1
cod poștal 014605, România

Difuzare/distribuție carte: tel./fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din România (CNCS).

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

ISBN 978-606-711-494-2

Tehnoredactare: Nicolae Turcan

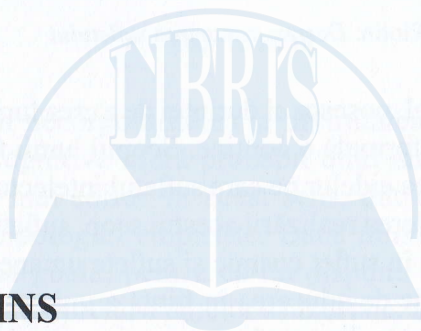
Editor: Valentin Ajder

DAN TOMULEȚ

**PLOTIN:
*DESPRE NEMURIREA SUFLETULUI***

E I K O N

BUCUREȘTI, 2016

CUPRINS

În loc de prefață.....	5

I. Considerații introductive (1.1-25)	9

1. Subiectul și structura tratatului (1.1-4).....	9
2. Compusul uman (1.5-9).....	11
3. Natura pieritoare a trupului (1.9-23)	12
4. Sufletul, ca sine autentic (1.23-25).....	16

II. Critica teoriei corporalității sufletului (2.1-8³.25)	21

1. Problema naturii sufletului (2.1-4)	21
2. Împotriva materialismului stoic (2.4-25).....	22
2.1 Forme posibile ale descompunerii sufletului corporal (2.4-9).....	22
2.2 Elementele corporale și viața de împrumut (2.9-16)	23
2.3 Asocierea elementelor și principiul lor organizator (2.16-22)	26
2.4 Sufletul răspunde de ființa corporalității (2.22-26).....	28
3. Împotriva materialismului epicureic (3.1-13)	29
3.1 Sufletul, ca rezultat al asocierii atomilor (3.1-6)	29
3.2 Sufletul, ca element atomic (3.7-13).....	33
4. Sufletul, ca afecțiune a materiei (3.13-18)	34
5. Caracterul dependent al corporalității (3.18-36)	37
5.1 Implicațiile devenirii (3.18-25).....	37
5.2 Caracterul neinteligent al corporalității (3.25-36)	39

6. Anterioritatea ontologică a sufletului (4.1-7)	41
7. Sufletul nu este un mod al corporalității (4.8-21).....	43
8. Argumentul diversității operaționale (4.21-5.7).....	45
8.1 Diversitatea operațională a sufletului la nivel trupesc (4.21-35).....	45
8.2 Diversitatea operațională a sufletului la nivel psihologic (5.1-7).....	48
9. Dificultăți legate de fenomenul creșterii corpurilor vii (5.8-20)	50
9.1 Măsura și ordinea creșterii (5.8-12).....	50
9.2 Despre creșterea sufletului (5.13-20).....	52
10. Dificultăți legate de schimburile cu mediul (5.21-24).....	56
11. Dificultăți legate de aspectul cantitativ al corporalității (5.24-52).....	57
11.1 Premisele problemei (5.24-32)	57
11.2 Dacă sufletul este o cantitate (5.32-38).....	58
11.3 Dacă sufletul este o calitate (5.38-52).....	60
12. Dificultăți legate de actul percepției exterioare (6.1-49)	62
12.1 Corporalismul și existența valorilor (6.1-3)	62
12.2 Unitatea subiectului perceptiv (6.3-10)	63
12.3 Centrul coordonator al percepției (6.11-15)	64
12.4 Distribuirea spațială a simțului comun corporal (6.15-19)	65
12.5 Natura necorporală a simțului comun (6.19-24).....	67
12.6 Comprehensiunea întregului (6.24-29).....	69
12.7 Corporalitatea și pluralitatea percepției (6.29-37).....	71
12.8 Corporalitatea și percepția ca întipărire (6.37-49).....	72
13. Dificultăți legate de actul percepției interioare (7.1-29)	74
13.1 Natura problemei (7.1-7)	74
13.2 Problema transferului durerii (7.7-15).....	76

13.3 Problema percepției false (7.16-23).....	78
13.4 Necorporalitatea facultății perceptive (7.24-28).....	80
14. Dificultăți legate de fenomenul gândirii (8.1-23).....	82
14.1 Diferența dintre gândire și percepție (8.1-7).....	82
14.2 Gândirea lucrurilor necorporale (8.7-17).....	85
14.3 Argumentul obiectelor matematice (8.18-24).....	89
15. Dificultăți legate de imaterialitatea valorilor (8.24-45)....	90
15.1 Adimensionalitatea valorilor (8.24-26).....	90
15.2 Problema virtuților sufletului (8.27-33).....	91
15.3 Inutilitatea corporală a valorilor (8.33-38).....	93
15.4 Ființa eternă a virtuților (8.38-45).....	94
16. Dificultăți legate de însușirile sufletului (8 ¹ .1-10).....	97
17. Apendice: Împotriva reducionismului corporalist (8 ¹ .10-36).....	101
17.1 Argumentul calităților corporale (8 ¹ .10-25).....	101
17.2 Argumentul puterilor corporale (8 ¹ .25-32).....	104
18. Sufletul nu este suflare sau sânge (8 ¹ .32-36).....	106
19. Dificultăți legate de ideea de amestec (8 ² .1-32).....	108
19.1 Argumentul anihilării componentelor (8 ² .1-7).....	108
19.2 Argumentul diviziunii infinite (8 ² .8-32).....	110
20. Apendice (continuare): Împotriva metafizicii materialiste (8 ³ .1-23).....	112
20.1 Inferiorul nu poate genera superiorul (8 ³ .1-13).....	112
20.2 Potența nu precede actul (8 ³ .14-23).....	116
21. Concluzie (8 ³ .23-25).....	119
III. Critica teoriei sufletului emergent (8⁴.1-8⁵.43).....	120
1. Sufletul, ca afecțiune a trupului (8 ⁴ .1-9).....	120
2. Argumente împotriva teoriei emergenței (8 ⁴ .9-29).....	122
2.1 Obiecții mai vechi (8 ⁴ .9-17).....	122
2.2 Obiecția principală (8 ⁴ .18-29).....	125

3. Sufletul, ca entelehie (8 ⁵ .1-43).....	128
3.1 Definiția peripatetică a sufletului (8 ⁵ .1-6).....	128
3.2 Argumentul distribuirii izomorfe a sufletului (8 ⁵ .6-9).....	129
3.3 Argumentul somnului (8 ⁵ .10-12).....	133
3.4 Argumentul dezacordului dintre rațiune și dorință (8 ⁵ .12-14).....	134
3.5 Argumentul conflictului dintre entelehie și gândire (8 ⁵ .14-18).....	136
3.6 Argumentul conflictului dintre entelehie și memoria senzorială (8 ⁵ .19-23).....	139
3.7 Argumentul conflictului dintre entelehie și dorința netrupească (8 ⁵ .24-26).....	141
3.8 Entelehia și existența implicită a informației (8 ⁵ .27-37)	142
3.9 Argumentul transferului de suflet (8 ⁵ .37-39).....	145
3.10 Concluzie: Separabilitatea sufletului (8 ⁵ .40-43).....	148

IV. Despre natura sufletului (8⁵.44-14.14) 150

1. Natura problemei (8 ⁵ .44-46).....	150
2. Sufletul, ca substanță (8 ⁵ .46-50).....	151
3. Sufletul condiționează natura trupească (9.1-8).....	152
4. Sufletul este cu necesitate viu (9.8-25).....	155
5. Sufletul pur și sufletul amestecat (9.26-29).....	159
6. Sufletul se înrudește cu divinul (10.1-6).....	161
7. Puritatea, ca semn al divinității sufletului (10.7-20).....	165
8. Omul pur se aseamănă cu cei de sus (10.21-30).....	171
9. Cel pur își înțelege nemurirea (10.30-40).....	173
10. Puritatea permite accesul la științele lăuntrice (10.41-52).....	178
11. Sufletul viețuiește prin sine (11.1-18).....	182
12. Asemănarea dintre sufletul cosmic și cel uman (12.1-4).....	186
13. Argumentul inteliecției (12.4-11).....	187
14. Sufletul nu poate fi distrus (12.12-20).....	191

15. Coborârea sufletului în trup (13.1-20).....	192
15.1 Sufletul intelectual (13.1-4).....	192
15.2 Sufletul universal (13.5-11).....	194
15.3 Sufletul uman (13.11-20).....	198
15.4 Sufletul animalelor (14.1-14).....	202
16. Argumente empirice (15.1-12).....	206
În loc de concluzii.....	208

ÎN LOC DE PEEFĂȚĂ

În ciuda faptului că ideea nemuririi sufletului a existat întotdeauna, într-un fel sau altul, în religia populară greacă, ea nu a constituit o prezență la fel de constantă și la nivelul filosofiei grecești. În religia populară, perspectiva dominantă asupra destinului sufletului după moarte a fost cea homerică, în acord cu care sufletul persista în Hades sub forma unei umbre semi-conștiente, care perpetua o existență obscură și lipsită de sens. În contextul acestei perspective de ansamblu, au existat totuși legende religioase care vorbeau despre destinul extraordinar al unor eroi, care, prin decizia și îndurarea zeilor, au ajuns să-și trăiască veșnicia în insulele fericiților sau, după caz, în lumea subpământeană.

În filosofia presocratică, tema sufletului a fost abordată, de cele mai multe ori, fie cu mijloacele panteismului, cum s-a întâmplat în cazul lui Heraclit din Efes, al școlii ioniene sau al celei eleate, fie cu mijloacele atomismului, așa cum a fost cazul lui Democrit sau al lui Anaxagora. Excepție de la această regulă a făcut, oarecum, școala pitagoreică, ai cărei adepți afirmau separabilitatea sufletului de trup și posibilitatea reîncarnării și a divinizării sufletului uman. După toate aparențele, această idee a

pătruns în gândirea greacă prin intermediul orfismului și al religiei lui Dionysos Zagreus, ambele fiind de proveniență tracă. Ideea a fost dezvoltată și de Empedocle din Agrigent, dar, se pare, tot sub influența gândirii pitagoreice. Tema nemuririi își va primi atenția filosofică ce i se cuvenea abia în scrierile lui Platon, devenind parte integrantă și chiar definitorie a gândirii marelui filosof și a urmașilor săi autentici. Platon a întemeiat nemuirea sufletului pe ideea divinității acestuia, nemuirea devenind astfel o proprietate esențială a dimensiunii noastre lăuntrice. Împreună cu această idee, platonismul va renaște spre sfârșitul antichității sub forma școlii neoplatonice și va contribui semnificativ la țesătura de idei care va lansa Evul Mediu.

Diferența dintre tradiția pitagoreico-platonică și restul filosofiei grecești trece însă dincolo de modul în care diversele școli au tratat problema sufletului. Astfel, gândirea platonică, împreună cu antecedentele și succedentele sale, constituie tradiția spirituală a gândirii grecești, în timp ce majoritatea celorlalte școli s-au dovedit lipsite de valențe spirituale la fel de valoroase. Platonismul a fost filosofia religioasă a grecilor, spre deosebire de celelalte abordări, care, în ciuda teologiilor uneori impresionante, s-au arătat lipsite de profunzimea interioară pe care o găsim în platonism. Se poate, așadar, afirma că filosofia antică greacă s-a născut din împletirea mai mult sau mai puțin strânsă a unei filosofii spirituale cu o filosofie de tip naturalist, fiecare dintre acestea ocupându-se, desigur, și de subiectul de bază al celeilalte. Filosofia greacă include două filoane de gândire diferite: unul care se interesează

de viața sufletului, iar celălalt se interesează de existența corporală. Dintre acestea, cel dintâi pare să se fi născut sub influența religiei trace.

Acestea sunt împrejurările în care tratatul plotinian pe care-l vom studia preia și dezvoltă ideea nemuririi sufletului la finalul antichității, adică după ce acestei idei i s-au adus toate obiecțiile pe care gândirea greacă i le putea aduce, obiecții formulate, în principal, de către stoici, epicureici și peripatetici. Conform obișnuințelor sale auctoriale, Plotin se va ocupa mai întâi de aceste obiecții, lăsând pentru partea a doua a scrierii sale argumentele pozitive destinate să justifice teza pe care o susține. În consecință, el va încerca să demonstreze mai întâi absurditatea teoriilor filosofice despre suflet care afirmă dispariția acestuia în momentul morții trupului. El încearcă astfel să nu mai lase deschisă nicio altă posibilitate, în afara nemuririi sufletului.

Datorită faptului că, în antichitate, ideea cea mai larg răspândită care se opunea tezei nemuririi a fost cea a corporalității sufletului, idee împărtășită de mai multe școli de gândire, Plotin va analiza mai întâi această teorie. Împărțirea tratatului într-o parte critică și una constructivă ilustrează cât se poate de limpede tensiunea care a existat între filosofia spiritualității și filosofia corporalității. Astfel, în prima parte, care urmează pasajelor introductive¹, el va argumenta, în principal, împotriva variantelor stoice și epicureice ale teoriei corporalității sufletului², dar și împotriva teoriilor emergenței și entelehiei, de

¹ *En.* 1.1-25.

² *Ibid.*, 2:1-8⁴.9.

inspirație pitagoreică și, respectiv, peripatetică³. Autorul va căuta să demonstreze în felul acesta necorporalitatea și deci separabilitatea sufletului de trupul pe care îl controlează, urmând ca în partea a doua a lucrării⁴ să aducă în sprijinul tezei nemuririi dovezi, în versiune personală, împrumutate cu precădere de la Platon, dovezi cum ar fi divinitatea sufletului și raportul său esențial cu eida vieții. În sfârșit, ultimele trei capitole ale lucrării conțin materiale adăugate probabil după schițarea concluziilor, care apar la sfârșitul capitolului doisprezece, fapt care conferă acestor capitole suplimentare caracterul unui apendice. Subiectul lor este motivul și rostul întrupării sufletului, lucrarea terminându-se cu o scurtă listă de argumente empirice, în favoarea aceleiași idei a nemuririi.

Se poate, așadar, afirma, fără teama de a greși, că, din punctul de vedere al ideilor sale de bază, tratatul *Despre nemurirea sufletului* este esențialmente platonice. Așa cum în prima sa scriere, *Despre frumos*, părintele neoplatonismului dezvoltă tema centrală a dialogului *Banchetul*, în acest al doilea tratat al său, el încearcă să reafirme teza de bază a dialogului *Fedon*. Este Platon reafirmat la sfârșitul antichității și la începutul Evului Mediu.

AUTORUL

³ Ibid., 84.9-85.43.

⁴ Ibid., 85.44-12.20.

I. CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE (1.1-25)

1. Subiectul și structura tratatului (1.1-4)

1. Dacă fiecare dintre noi este nemuritor (ἀθάνατος) sau [dacă ființa umană] piere (φτείρεται) cu totul, [dacă] unele [părți] ale sale se distrug prin împrăștiere (σκέδασιν) și degradare (φθοράν), iar altele rămân pe veci, adică cele care constituie sinele însuși, [toate aceste lucruri] se pot afla printr-o cercetare [amănunțită] a naturii [umane].

După cum am subliniat deja, ideea nemuririi sufletului nu a fost nici pe departe universal acceptată de filosofia antică greco-romană. Dimpotrivă, ea nu a aparținut decât școlii platonice și unora dintre predecesorii și succesorii acesteia. Printre aceștia din urmă se numără, desigur, și Plotin, părintele neoplatonismului, care, la începutul tratatului său, afirmă că problema nemuririi poate fi rezolvată printr-o analiză amănunțită a naturii ființei umane, dat fiind faptul că experiența obișnuită nu trădează imediat perenitatea sinelui omenesc. Strategia

sa argumentativă, așadar, constă din identificarea unui aspect indestructibil al ființei și identității umane. Din punct de vedere logic, consideră filosoful, există trei posibilități: ființa umană fie se conservă în întregime, fie pierе în întregime, fie se conservă și, respectiv, pierе în parte. Dat fiind faptul că prima ipoteză, cea a conservării integrale, este contrazisă de experiența nemijlocită, Plotin nu va acorda atenție decât celorlalte două posibilități, argumentând împotriva dispariției complete și, respectiv, în favoarea supraviețuirii parțiale a ființei umane. Conservarea parțială a omului însă nu este echivalentă cu nemurirea sufletului, decât în cazul în care partea care rămâne este sufletul, adică esența ființei și a sinelui omenesc. Aceasta este teza căreia Plotin îi va dedica efortul său.

Împotriva tezei sale însă, se ridicau ideile stoicilor, ale epicureicilor și peripateticilor. Astfel, după cum afirmă Corrigan, „împotriva stoicilor, Plotin susține că sufletul nu este un corp; mai degrabă, este forma animatoare a unui corp (IV, 7 [2]); împotriva aristotelicienilor, el susține că sufletul nu poate fi pur și simplu 'entelehia' sau forma activă a unui corp coruptă odată cu trupul, pentru că lucrul acesta ne va obliga să introducem o a doua entelehie sau formă care să explice natura sa intelectuală (IV, 7 [2] 8⁵).”⁵ În cele care urmează, vom vedea modul în care Plotin se ocupă de toate aceste probleme.

⁵ Kevin Corrigan, *Reading Plotinus: A Practical Introduction to Neoplatonism* (West Lafayette, Ind.: Purdue University Press, 2005), p. 39.

2. Compusul uman (1.5-9)

Fără îndoială, omul nu poate fi o entitate simplă (ἀπλοῦν), deoarece există în el un suflet și, de asemenea, [pentru că] are un trup, care ne este fie o unealtă (ὄργανον), fie [ne] este atașat într-un alt chip. Așadar, haideți să-l împărțim [pe om] în felul acesta, iar [apoi] să studiem natura și esența fiecărei părți.

Dacă cercetarea naturii umane este cea care poate demonstra teza nemuririi, se impune, mai întâi, o descriere, oricât de generală, a naturii respective. Pasajul acesta ne pune, așadar, în contact cu premisele fundamentale ale lucrării, cu prezumțiile sale inițiale, luate din experiența cotidiană, dat fiind faptul că, întotdeauna, motivele gândirii ni se descoperă, mai întâi, la acest nivel. Astfel, consideră Plotin, este, fără îndoială, un dat faptul că omul *nu poate fi o entitate simplă*, ci reprezintă rezultatul asocierii dintre suflet și trup, motiv pentru care întrebarea privitoare la nemurire este adresată acestui compus, urmând ca cercetarea naturii sale să ne procure răspunsul căutat.

Dincolo de obișnuita dualitate structurală aparentă a omului, pasajul de față avansează și o a doua idee de bază, mai degrabă sugerată decât afirmată, anume, că sufletul ar fi sinele autentic al ființei umane, în timp ce trupul nu ar fi decât un instrument care îndeplinește funcția de intermediar între sinele omului și lumea obiectuală. Desigur, dacă acceptăm definiția dualistă a omului, cu greu s-ar putea demonstra că trupul, mai degrabă decât sufletul, ar fi sinele său autentic. În termeni contemporani, am putea spune că